

Ю В І Л Е Ї

ВІКТОР ВАСИЛЬОВИЧ КИРИЧЕНКО (до 70-річчя від дня народження)

20 листопада 2016 року виповнюється 70 років видатному вченому-селекціонеру, доктору сільськогосподарських наук, професору, заслуженому діячу науки і техніки України, лауреату Державної премії в галузі науки та техніки, академіку НААН України, директору Інституту рослинництва ім. В.Я.Юр'єва, професору кафедри генетики селекції і насінництва Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва Віктору Васильовичу Кириченку.

В.В. Кириченко народився 20 листопада 1946 року у с. Милаївка Беловського району Курської області (Росія) у родині колгоспників. Батьки зуміли прищепити своєму синові любов до землі, надзвичайну працездатність і наполегливість при досягненні поставленої мети. Перша спеціальна освіта, яку здобув майбутній академік, навчаючись у Кучеровському сільськогосподарському технікумі ім. К. Арнольдї, була агрономічна. Потім була робота на посаді агронома колгоспу, служба в армії, і тільки в 1968 році здійснилася його заповітна мрія навчатися у Харківському сільськогосподарському інституті ім. В.В. Докучаєва – Віктор Васильович став студентом агрономічного факультету селекційного відділення цього славетного навчального закладу.

Значний вплив на формування майбутнього науковця мали лекції відомих вчених-педагогів Ф.П. Мацкова, Д.В. Воробйова, О.В. Можейка, Г.В. Пилипця, Г.Ф. Наумова, М.А. Ільїнської-Центилович. Велике значення для становлення молодого дослідника мало проходження піврічної виробничої практики в Інституті біології розвитку ім. П.В. Кольцова АН СРСР (1972 р.). У цей час Віктор Васильович мав змогу побачити зсередини фундаментальну науку і спілкуватися з відомими вченими: академіком Л.М. Астауровим, професорами В.В. Струнниковим, Н.І. Полежаєвим і багатьма іншими.

Після успішного закінчення ХСГІ у 1973 році Віктор Васильович вступає до аспірантури Українського науково-дослідного інституту рослинництва, селекції і генетики ім. В.Я. Юр'єва і виконує дисертаційну роботу під керівництвом відомого селекціонера з ячменю, доктора сільськогосподарських наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України В.Т. Манзюка.

Ще на початку 70-х років гостро постала проблема використання явища гетерозису в селекції соняшнику. Академік Б.П. Гур'єв запропонував кандидату біологічних наук В.В. Кириченку взяти участь у конкурсі на заміщення посади старшого наукового співробітника лабораторії селекції соняшнику з метою і перспективою очолити напрям гетерозисної селекції цієї культури. Без довгих вагань Віктор Васильович після стажування в кращих наукових установах прийняв пропозицію і з грудня 1980 року взявся за виконання наукової програми.

На той час в Україні вже були відомі селекціонери, які створили вихідний матеріал і навіть гібриди. Гетерозисна селекція соняшнику в Інституті рослинництва ім. В.Я. Юр'єва суттєво відс-

ЮБІЛЕЇ

тавала. Необхідно було швидко розгорнути селекційну і насінницьку роботу з цією культурою. Віктору Васильовичу вдалося узагальнити дослідження попередніх вчених лабораторії селекції і насінництва соняшнику, розробити методичні підходи щодо використання ефекту гетерозису і створити цінний вихідний матеріал на основі міжвидової та внутрішньовидової гібридизації. Але цього було замало. У короткий термін з 1980 до 1985 рр. були відібрані лінії з високою комбінаційною здатністю і створені сортолінійні, а пізніше і міжлінійні гібриди. Це теж не влаштувало В.В. Кириченка, він вважав, що перспектива за гібридами з високою стійкістю проти вовчка і основних хвороб.

Глибокі знання з генетики кількісних ознак дали можливість вченому швидко розібратися у вихідному матеріалі соняшнику, який не зовсім відповідав вимогам сучасної селекції і поглибити дослідження з генетики стійкості проти вовчка, несправжньої борошнистої роси, іржі, білої та сірої гнилі. Але розв'язати проблему стійкості до хвороб дуже важко і селекціонер В.В. Кириченко підходить до вирішення проблеми з іншого боку: створює низькорослі форми, здатні витримувати загущення посівів. Крім того, Віктор Васильович постійно працює над створенням вихідного матеріалу, використовуючи гібридизацію, хімічний мутагенез, методи біотехнології.

Відмінний організатор насінницької справи В.В. Кириченко організує і проводить у 1993, 1997, 2000, 2003, 2007, 2009 рр. всеукраїнські наради з гібридного соняшнику. Йому належить ініціатива в організації насінництва гібридного соняшнику в Україні. До захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора сільськогосподарських наук «Теоретические основы гетерозиса и его практическое использование у подсолнечника» (листопад 2002 р.) він мав 17 гібридів і впровадження на площі близько 800 тис. га. Сформована ним спочатку науково-виробнича система, а потім неформальна асоціація виробників насіння гібридів соняшнику харківської селекції дали змогу швидко завоювати симпатії сільгоспвиробників України.

Теоретично обґрунтувавши наявність угруповань генотипів з різним вмістом насичених і ненасичених жирних кислот, В.В. Кириченко зі своїми учнями практично створює спочатку новітні гібриди з високим вмістом олеїнової кислоти: Еней, Дарій, Богун, Квін, Псьол, а потім з підвищеним вмістом пальмітинової (Капрал, Курсор) та стеаринової кислот, які впроваджуються в сільськогосподарське виробництво.

Науково-практична діяльність академіка В. В. Кириченка поділяється на декілька етапів.

Перший етап — вивчення стійкості соняшнику проти основних хвороб і паразитів та створення вихідного матеріалу. Ревізія селекційного матеріалу, створеного науковцями-селекціонерами старших поколінь, впровадження сортів-популяцій (Харківський 3, Харківський 7, Ранок) у сільськогосподарське виробництво.

Другий етап — створення вихідного матеріалу за допомогою хімічного мутагенезу. Вивчення мутантних поколінь. Диференціація ліній мутантів за жирнокислотним складом. Створення перших сортоолійних гібридів соняшнику: Харківський 40, Харківський 56 тощо.

Третій етап — створення перших ультра- та ранньостиглих гібридів першого покоління: Харківський 49, Свігоч, Кий, Красень.

Четвертий етап — створення ранньостиглих і середньоранніх, стійких проти основних хвороб гібридів соняшнику: Погляд, Ной, Харківський 58.

П'ятий етап — створення спеціалізованих гібридів з підвищеним і високим вмістом олеїнової кислоти: Еней, Анг, Квін, Богун.

Шостий етап — створення простих гібридів соняшнику з компанією «Піонер» (США): ПР 64А10, ПР 62А91 та трилінійних гібридів: Сівер, Ковчег, Етюд, Ясон, а також спільних гібридів з професором Д. Шкоричем (Нові-Сад, Сербія), Візит, Дарій, Псьол, Всесвіт.

ЮВІЛЕЇ

Сьомий етап — створення спільних гібридів з іншими компаніями (НАІ, Степова, Ліст, ДЗНЦ): Карат, Деркул, Старобільський, Оскід, Ліман, Зоро.

Восьмий етап — створення гібридів соняшнику середньостиглої групи: Зорепад, Максимус, Форвард, Романс, Боєць та гібридів з високим вмістом пальмітату: Капрал, Курсор, Трувор.

Дев'ятий етап — створення вихідного матеріалу і гібридів з високим вмістом стеаринової кислоти.

Десятий етап — вивчення маркерних ознак, залучення в селекцію елементів біотехнології, створення вихідного матеріалу, стійкого до гербідцидів тотальної дії Гранстер і Євролайтинг.

Одинадцятий етап — створення гібридів соняшнику на замовлення сільгоспвиробників Російської Федерації і Казахстану.

Дванадцятий етап – створення гібридів токоферольного типу.

За результатами наукових досліджень Віктором Васильовичем особисто і в співавторстві надруковано понад 480 наукових праць. Він має 120 авторських свідоцтв на сорти рослин, 90 патентів на гібриди та лінії соняшнику.

Велике значення академік НААН України В.В. Кириченко приділяє підготовці гідної наукової зміни. Ним підготовлено 4 доктори та 13 кандидатів наук.

У 2003 р. В.В. Кириченко обраний членом-кореспондентом, а в 2007-му – академіком Української академії аграрних наук зі спеціальності селекція рослин. Як завідувач кафедри генетики, селекції та насінництва (за сумісництвом) з 2010 року він проводить велику роботу зі студентами-практикантами та аспірантами Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва, готує навчальну та методичну літературу. У 2007 і 2009 рр. окремими виданнями вийшли посібники: «Ідентифікація морфологічних ознак соняшнику», «Ідентифікація ознак кукурудзи», «Ідентифікація ознак зернобобових культур (горох, соя, квасоля, нут, сочевиця)», в 2010 році – навчальний посібник «Селекція і насінництво польових культур» українською мовою і на замовлення Міністерства сільського господарства Російської Федерації – російською мовою, 2012 року вийшов навчальний посібник «Основи селекції польових культур на стійкість до шкідливих організмів». Крім того, за його редакцією видано навчальні посібники і монографії: «Технологія вирощування гороху», «Технологія вирощування ячменю ярого», «Технологія вирощування сої», «Селекція сої на посухостійкість». Остання монографія була надрукована у 2016 році, готуються до друку монографії «Сочевиця» та «Сучасне рослинництво». Всі ці видання мають велике значення у підготовці спеціалістів і молодих науковців.

Віктор Васильович докладает зусилля для своєчасного випуску чотирьох наукових періодичних видань. Як головний редактор міжвідомчого збірника «Селекція і насінництво», наукових журналів «Генетичні ресурси рослин», «Вісник Центру наукового забезпечення Харківської області» та науково-виробничого щорічника «Посібник українського хлібороба», він ретельно добирає матеріал, редагує, знаходить кошти і своєчасно видає цінні наукові праці та результати виробничих випробувань у галузі АПК. В.В. Кириченко – член редколегії журналу «Вісник Харківського національного аграрного університету. Серія Біологія».

За активну та плідну працю В. В. Кириченко нагороджений орденами «За заслуги» III і II ступенів. У 2004 р. йому присвоєно почесне звання заслуженого діяча науки і техніки України. Він отримав почесну нагороду Харківської облради «Слобожанська слава», неодноразово здобував відзнаки «Ділова людина року», «Харків'янин 2005 року», «Слов'янська честь», має бронзові і срібні медалі лауреата ВДНГ СРСР, срібні і золоті медалі салону «Новий час». Його гібриди соняшнику відзначено нагородами «Кращий товар року». У 2005 р. його визнано кращим селекціонером. У 2007 і 2008 рр. УПЦ нагородила В. В. Кириченка срібним і золотим орденами «За патріотизм» II і I ступенів. Президія НАН України у 2006 р. визнала його лауреатом премії ім. В. Я. Юр'єва. У

ЮВІЛЕЇ

2008 р. нагороджений відзнакою голови Харківської облдержадміністрації «За рекордний урожай 2008 року». У 2010 році йому присуджено премію Української академії аграрних наук «За видатні досягнення в аграрній науці». Віктор Васильович лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки 2013 року. Має численні почесні грамоти і подяки.

З 2000 року дотепер Віктор Васильович Кириченко очолює Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН України, до мережі якого входять три дослідних господарства та Устимівська дослідна станція, розташована у Полтавській області. Інститут має 20 тис. га орної землі, розвинуте тваринництво. Щороку мережа Інституту реалізує понад 6 тис. тонн еліти сортів і гібридів вітчизняної селекції. Сорти і гібриди Інституту займають понад 2,4 млн гектарів в Україні, 300 тис. га у Росії і 35 тис. гектарів у державах Західної Європи.

З 2007 р. академік В.В. Кириченко – член Президії НААН України, а також член Президії Міжнародної асоціації з питань селекції соняшнику від України.

Продовжуючи плідну наукову діяльність, В.В. Кириченко сповнений сил та енергії, передає багатий досвід і знання своїм учням і колегам. Йому притаманні відданість науці, любов до рідної землі і людей праці, мешканців Слобожанського краю, яким він присвячує свої поетичні твори. Нещодавно вийшла його збірка поезій « Це рідний край, любов моя...».

Редколегія журналу «Вісник Харківського національного аграрного університету. Серія Біологія», колеги по кафедрі генетики, селекції та насінництва ХНАУ, учні щиро вітають Віктора Васильовича зі славетним ювілеєм, зичать йому міцного здоров'я, щастя, нових творчих звершень.

© 2016 р. В. К. Пузік, Т. І. Гоццій